

KAJIAN FILOLOGI SÂHÂ NILAI-NILAI KEPEMIMPINAN WONTÊN ING SÊRAT CINGKÂRÂDÉWÂ

PHILOLOGYCAL STUDY AND THE VALUE OF LEADERSHIP IN THE SERAT CINGKÂRÂDÉWÂ MANUSCRIPT

Dening: Khusnatun Khasanah Taofiqi, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta khusnatun1996@gmail.com

Sarining Panaliten

Panalitèn mênikâ ngêwrat ênêm ancas panalitèn. Sasampunipun nindakakên *inventarisasi naskah*, ancasing panalitèn mênikâ kanggé: (1) ngandharakên *deskripsi naskah Sêrat Cingkârâdéwâ*, (2) ndamêl *transkripsi teks Sêrat Cingkârâdéwâ*, (3) ndamêl *transliterasi teks Sêrat Cingkârâdéwâ*, (4) ndamêl *suntingan teks Sêrat Cingkârâdéwâ*, (5) ndamêl *terjemahan teks Sêrat Sêrat Cingkârâdéwâ*, sâhâ (6) ngandharakên *nilai-nilai kepemimpinan ing teks Sêrat Cingkârâdéwâ*. Panalitèn mênikâ ngginakakên *metode panalitèn deskriptif sâhâ metode panalitèn filologi*. *Validitas* ingkang dipunginakakên, inggih mênikâ *validas semantik*. *Reliabilitas* ingkang dipunginakakên, inggih mênikâ *reliabilitas intrarater sâhâ reliabilitas interrater*. Asiling panalitèn mênikâ ngandharakên ênêm bab. Ingkang kaping satunggal ngandharakên *deskripsi naskah sâhâ teks Sêrat Cingkârâdéwâ* ingkang kawontênanipun taksih saé, wêtah, sêratanipun taksih sagêd dipunwaos kanthi cêthâ. Kaping kalih, *transkripsi teks Sêrat Cingkârâdéwâ* dipungarap kanthi nyêrat malih *teks Sêrat Cingkârâdéwâ* mawi aksârâ Jâwâ ingkang kasêrat carik, kados mênâpâ wontênipun. Kaping tigâ, *transliterasi teks Sêrat Cingkârâdéwâ* ngasilakên *kekhasan teks*. Kaping sakawan, *suntingan teks Sêrat Cingkârâdéwâ* dipungarap kanthi ngirangi utawi nambahi aksârâ, wândâ, ukârâ ingkang *korup*, kapanggihakên tigâ têngbung ingkang dipunsêrat ing *aparatus kritik*. Kaping gangsal, *terjemahan teks Sêrat Cingkârâdéwâ*, wontên satunggal têngbung ingkang kapanggihakên ing sêratan *terjemahan*. Kaping ênêm, *teks Sêrat Cingkârâdéwâ* ngêwrat *nilai-nilai kepemimpinan* kathahipun wontên sêlangkung *nilai-nilai kepemimpinan*.

Pamijining têngbung: kajian filologi, *nilai-nilai kepemimpinan teks Sêrat Cingkârâdéwâ*

Abstract

This study has six different aims after manuscript inventaritation. Consequently, they are (1) to describe the Serat Cingkaradewa manuscript, (2) to make the transcript of Serat Cingkaradewa text, (3) to make the transliteration of Serat Cingkaradewa text, (4) to make the editing of Serat Cingkaradewa text, (5) to make the translation of Serat Cingkaradewa text, and (6) to analyze the value of leadership in Serat Cingkaradewa text. The methods used in this study are descriptive and philological research method. Semantic validity is used in this study as the validity measurement. The reliability used in this study is intra-rater and inter-rater reliability. The result of this study includes six different chapters. The first chapter explains about the description of Serat Cingkaradewa manuscript, whose condition is still good and the writing can be read clearly. The second is about the Serat Cingkaradewa transcription text, which is done by re-writing the Serat Cingkaradewa text by using Javanese letters through handwriting as it is. Third result, the transliteration of Serat Cingkaradewa text results the characterization of the text. The fourth result is the editing of Serat Cingkaradewa text, which is done by lessening or adding the letter, word, corrupted sentence. In total, there are three words in the critical apparatus. The fifth result is the translation of Serat Cingkaradewa text. There is one word found in the translation note. The twenty fifth result consists of 25 leadership values in the Serat Cingkaradewa text.

PURWÂKÂ

Têtilaran kabudayan Jawi mênikâ manawi dipunétang cacahipun kathah

sangêt. Têtilaran mênikâ wontên ingkang awujud têtilaran botên kasêrat sâhâ têtilaran ingkang kasêrat. Têtilaran ingkang botên

kasêrat tuladhanipun inggih mênikå candhi, *prasasti*, sårå sanès-sanèsipun, déné tuladhanipun têtilaran ingkang kasêrat inggih mênikå *naskah*. Miturut Baroroh-Baried (1985: 54), *naskah* inggih mênikå sêratan tangan utawi carik ingkang ngêwrat sadâyå pamanggih sårå pangraos minangkå asiling budâyå bångså wontên ing jaman rumiyin.

Naskah ngêwrat bab manékå warni adhêdhasar isining *teks*. Sapérangan agêng isining *teks* mênikå mumpangati tumrap gêsanging masarakat amargi ngêwrat *teks* piwulang. Tulådha *naskah* ingkang ngêwrat *teks* piwulang inggih mênikå *Sêrat Cingkårådewå*.

Sêrat Cingkårådewå inggih mênikå salah satunggaling *naskah* ingkang ngêwrat bab piwulang gêsang kanggé pårå nåtå utawi manungså wontên ing alam donyå. Tuladhanipun, piwulang gayut kaliyan bab priyantun ingkang kêdah ngabêktos ing Jawåtå tumrap priyantun ingkang ngrasuk agami Hindhu, kêdah ajrih utawi urmat dhumatêng ratu utawi dhumatêng pangarsanipun, ugi kêdah gadhah raos wêlas asih dhatêng sêsaminipun. Bab mênikå wigatos tumrap gêsanging manungså sårå taksih *relevan* murakabi wontên ing jaman samênikå.

Naskah Sêrat Cingkårådewå dipundadosakên *sumber* panalitèn amargi *naskah Sêrat Cingkårådewå* dèrèng naté dipuntaliti ngginakakên lampahing panalitèn

filologi, kawontênanipun *naskah Sêrat Cingkårådewå* taksih saé. Jilidanipun samak taksih krakêt, satêmah botên wontên lembaran sêrataning *teks* ingkang lêpas, kacanipun ugi jangkêp. *Naskah Sêrat Cingkårådewå* ngêwrat andharan bab *nilai-nilai kepemimpinan* wontên ing pagêsangan. Piwulang mênikå taksih murakabi tumrap gêsanging masarakat jaman samênikå.

Adhêdhasar andharan dhasaring panalitèn, wosing prakawis ingkang dipunrêmbag kados ing ngandhap mênikå.

1. Kadospundi *deskripsi naskah Sêrat Sêrat Cingkårådewå*?
2. Kadospundi *transkripsi teks Sêrat Sêrat Cingkårådewå*?
3. Kadospundi *transliterasi teks Sêrat Cingkårådewå*?
4. Kadospundi *suntingan teks Sêrat Cingkårådewå*?
5. Kadospundi *terjemahan teks Sêrat Cingkårådewå*?
6. Mênåpå kémawon *nilai-nilai kepemimpinan* ing *teks Sêrat Cingkårådewå*?

GEGARAN TEORI

Filologi inggih mênikå satunggaling ngèlmi ingkang kaginakakên kanggé nyinaoni isining sêratan, inggih adhêdhasar bahan ingkang sinêrat sårå ancasiipun kanggé mahyakakên maknaning *teks* (Baroroh-Baried (1985: 3). Ancasing panalitèn *filologi* miturut Baroroh-Baried

(1985: 5-6) kapérang dados kalih, inggih mênikâ ancasing *filologi* ingkang *umum* sâhâ ancas ingkang *khusus*.

Ancasing panalitèn *filologi* tumrapping *teks* “*Sêrat Cingkâradéwâ*” inggih mênikâ kanggé mangrêtosî sâhâ ngrêmbag *nilai-nilai* budâyâ jaman rumiyin wontên ing salêbêting *teks*. Baroroh-Baried (1985:3) ngandharakên bilih *filologi* mênikâ ngèlmi ingkang *objek* panalitènipun inggih mênikâ *naskah* sâhâ *teks*. Ngèlmi *filologi* kapérang dados kalih *aliran*. Miturut Baroroh-Baried (1985: 2-3), kalih *aliran* mênikâ inggih *filologi tradisional* sâhâ *filologi modern*.

Aliran filologi ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ inggih *aliran filologi modern* amargi panalitèn mênikâ ancasingpun kanggé ngandharakên isining *teks* “*Sêrat Cingkâradéwâ*” ingkang gayut kaliyan *nilai-nilai kepemimpinan*.

Lampahing panalitèn *filologi* inggih mênikâ *langkah-langkah* wontên ing panalitèn *filologi*. Miturut Mulyani (2012:3) lampahipun panalitèn *filologi* wontên ênêm, inggih mênikâ: 1. *inventarisasi naskah*, 2. *deskripsi naskah*, 3. *alih tulis teks*, 4. *suntingan teks*, 5. *terjemahan teks*, 6. *analisis teks*. *Inventarisasi naskah* mênikâ wiwitan lampahing panalitèn *filologi*. *Inventarisasi naskah* inggih mênikâ *ndaftar sadâyâ naskah* ingkang dipunpangihakên, kanthi cârâ studi katalog ugi kanthi cârâ

ningali kanthi langsung kawontênaning *naskah* ing *perpustakaan*. *Deskripsi naskah sâhâ teks* inggih mênikâ ndamêl *uraian* utawi *gambaran* kahanan *naskah* kanthi cârâ *fisik* ugi *non-fisik (teks)* ingkang langkung tliti sâhâ dipunjèntèrhakên kanthi cêthâ. Alih tulis mênikâ wontên warni kalih, inggih mênikâ *transkripsi* sâhâ *transliterasi*.

Transkripsi inggih mênikâ *alih tulis sêrataning teks* mawi aksârâ ingkang sami kaliyan aksârâning *teks*. *Metode transkripsi* dipunpérang dados kalih, inggih mênikâ *metode transkripsi diplomatik* sâhâ *metode transkripsi standar*. Miturut Baroroh-Baried lumantar Mulyani (2014: 30).

Transliterasi inggih mênikâ *alih tulis sêrataning teks* mawi aksârâ ingkang botên sami kaliyan aksârâning *teks*. *Transliterasi* inggih mênikâ *alih tulis* kanthi nggantos jinising sêratan *naskah* ingkang dipunsalin. *Transliterasi* ugi dipunsêbut *alih huruf* utawi *alih aksârâ* (Surono, 1983: 13). *Metode transliterasi* dipunpérang dados kalih, inggih mênikâ *metode transliterasi diplomatik* sâhâ *metode transliterasi standar*.

Metode transliterasi diplomatik inggih mênikâ cârâ anggènipun *transliterasi sêrataning teks* ingkang kasêrat mênâpâ wontènipun kados déné sêratan *teks*-ipun kanthi aksârâ ingkang bédâ. Wondéné, *metode transliterasi standar* utawi *kritis*, inggih mênikâ cârâ anggènipun *transliterasi* ingkang kasêrat kanthi adhêdhasar *ejaan*

ingkang sampun dipunsampurnakakên utawi dipunjumbuhakên kaliyan *Ejaan yang Disempurnakan* (EYD) ingkang limrah. *Suntingan teks* miturut Baroroh-Baried (1985: 69) wontên kalih, inggih mênikâ *suntingan teks edisi diplomatik* sâhâ *suntingan teks edisi standar*.

Terjemahan teks inggih mênikâ ngéwahi bâsâ saking bâsâ *sumber*-ipun utawi bâsâning *teks* dhatêng bâsâ *sasaran*-ipun (bâsâ ingkang dipunpilih ingkang dipunjumbuhakên kaliyan ancasipun) utawi nggantos bâsâ saking bâsâ aslinipun dhatêng bâsâ *sasaran*-ipun (Darusuprta, 1996: 9). *Terjemahan* dipunpérang dados tigâ, inggih mênikâ *terjemahan harfiah*, *terjemahan isi* utawi *têgês* sâhâ *terjemahan bebas* (Mulyani, 2014: 48).

Analisis teks inggih mênikâ ngandharakên mênâpâ kémawon isinipun *teks* sâhâ *konteks*-ipun miturut *perspektif* utawi *ilmu bantu* ingkang dipunginakakên, inggih mênikâ ngèlmi sastrâ (Fathurahman, 2015: 96) utawi kasusastran sâhâ kabudayan.

Wontên ing panalitèn mênikâ, *analisis teks* dipundamêl kanthi ngrêmbag *nilai-nilai kepemimpinan* wontên ing *teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*”. *Kepemimpinan* inggih mênikâ satunggaling kagiyatan kanggé *mempengaruhi* tumindakipun tiyang sanès (Sunindhia, 1993: 4).

Wondéné *nilai-nilai kepemimpinan* inggih mênikâ sipat-sipat ingkang kédah dipungadhahi déning *pemimpin* utawi

satunggaling nâta. Ngalim Purwanto lumantar Sunindhia (1993: 66) ngandharakên bilih sipat-sipat ingkang kédah dipungadhahi déning pangarsâ utawi nâta mênikâ wontên ênêm.

METODE PANALITÈN

Panalitèn mênikâ kalêbêt jinising panalitèn *filologi modern* kaliyan panalitèn *deskriptif*. Ancasipun ngginakakên *metode panalitèn deskriptif* wontên ing panalitèn mênikâ, inggih mênikâ kanggé ngandharakên kawontênanipun *teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*”, adhêdhasar kawontênan sanyatanipun. Kajawi saking mênikâ, lampahing panalitèn *filologi* ing nginggil, dipunandharakên kanthi *deskriptif*.

Naskah ingkang dipunginakakên kanggé *sumber* panalitèn mênikâ *naskah Sêrat Cingkarâdewâ* sêratan cithak. *Naskah* mênikâ *koleksi Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Taman Siswa* kanthi nomêr *kodeks* Bb. 1. 118. Wondéné ingkang dados *sumber data* inggih mênikâ *teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*”.

Cârâ anggènipun ngêmpalakên *data* ngginakakên garapaning panalitèn *filologi* kadostâ *inventarisasi naskah*, *deskripsi naskah* sâhâ *teks*, *transkripsi*, *transliterasi*, *suntingan*, sâhâ *analisis isi teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*”. Lampahing panalitèn *filologi* kanggé ngandharakên isining *teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*”.

Pirantosipun panalitèn ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ awujud *kartu data*. *Kartu data* dipundamêl kanggé nyêrat *data-data* ingkang dipunrêmbag. *Kartu data* ingkang dipunginakakên inggih *kartu data deskripsi naskah sâhâ teks*, *kartu data* kanggé nyathêt asiling *transliterasi sâhâ asiling suntingan teks*, *kartu data* kanggé nyathêt asiling *terjemahan teks*, *sâhâ kartu data analisis isi teks Sêrat Cingkarâdéwâ*.

Teknik analisis data ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ, inggih mênikâ *teknik analisis deskriptif*. Kaelan (2005: 68) ngandharakên bilih *teknik analisis data* wontên sakawan, inggih mênikâ maos sâhâ *reduksi data*, *pengkategorian*, *display data*, sâhâ *penafsiran*.

Caranipun ngêsahakên *data* wontên panalitèn mênikâ dipuntindakakên kanthi *validitas sâhâ reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ inggih *validitas semantik*. Wondéné *uji reliabilitas* ingkang dipuntindakakên inggih mênikâ *reliabilitas intrarater* sâhâ *reliabilitas interrater*.

Reliabilitas intrarater dipuntindakakên inggih kanthi maos *teks "Sêrat Cingkarâdéwâ"* ingkang dipunambal-ambali satêmah dipunpanggihakên *data* ingkang sami sâhâ ajêg (Kaelan, 2005: 177). *Reliabilitas interrater* ugi dipuntindakakên, inggih

kanthi cârâ nyuwun pamanggihipun tiyang sanès ingkang nguwaosi ngèlmi *filologi* kanggé paring têtimbangan nalikâ panalitèn mênikâ dipuntindakakên, inggih mênikâ *dosen pembimbing*.

ASILING PANALITÈN

Deskripsi Naskah sâhâ Teks Sêrat Cingkarâdéwâ

Deskripsi naskah sâhâ teks "Sêrat Cingkarâdéwâ" mênikâ katindakakên kanthi ningali piyambak kawontênanipun *naskah* wontên ing papan panyimpêning *naskah* inggih mênikâ wontên ing Perpustakaan Museum Dewantara Kirti Griya Tamansiswa Yogyakarta. Asiling *deskripsi naskah Sêrat Cingkarâdéwâ* inggih *Sêrat Cingkarâdéwâ* mênikâ kasêrat mawi aksârâ Jâwâ cithak, bâsanipun ngginakakên bâsâ Jawi Anyar, sâhâ mawi dhapukan gancaran.

Kawontênanipun *naskah Sêrat Cingkarâdéwâ* mênikâ ugi taksih saé sâhâ taksih sagêd dipunwaos. Wondéné asiling *deskripsi teks* inggih mênikâ *teks "Sêrat Cingkarâdéwâ"* mênikâ kapérang dados tigang pérangan, inggih pambukâ, isi, sâhâ panutup.

Transkripsi Teks "Sêrat Cingkarâdéwâ"

Transkripsi inggih mênikâ ndamêl alih tulis sêrataning *teks* kanthi aksârâ ingkang sami, inggih mênikâ aksârâ Jâwâ. *Transkripsi* katindakakên amargi *naskah Sêrat Cingkarâdéwâ* awujud *naskah* cithak.

Ancasipun ndamêl *transkripsi* inggih mênikâ kanggé nglêstantunakên *teks* “*Sêrat Cingkâradéwâ*”. *Transkripsi teks* “*Sêrat Cingkâradéwâ*” ngginakakên *metode diplomatik*.

Sinaosâ ngginakakên *metode transkripsi diplomatik*, nanging wontên sapérangan prakawis ingkang kasêrat botên sami kaliyan *teks* aslinipun, kados tå *transkripsi teks* “*Sêrat Cingkâradéwâ*” ngginakakên wujud sêrataning *teks* adhêdhasar saking sêratan panaliti piyambak, botên sami kaliyan wujud sêratan *teks* aslinipun, ugi urut-urutaning sêratan *teks* kajumbuhakên kaliyan kawontênaning dlancang sabên kacanipun sâhå panyêrating gantosong kâcå kasêrat mawi tandhå garis jêjêg (|) sâhå angkaning kâcå kasêrat wontên ing sisih têngên *teks*.

Transliterasi sâhå Suntingan teks “*Sêrat Cingkâradéwâ*”

Transliterasi inggih mênikâ ndamêl alih tulis sêrataning *teks* “*Sêrat Cingkâradéwâ*” kanthi aksârå ingkang bédå, inggih mênikâ saking aksârå Jåwå dhatêng aksârå Latin. *Metode transliterasi* ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ inggih *transliterasi standar*. *Transliterasi standar* katindakakên kanthi gantos aksâråning *teks* adhêdhasar *ejaan bâså Jawi* ingkang lumampah sâhå tåtå panyêrating aksârå Jåwå. Anggènipun ndamêl *transliterasi teks* “*Sêrat*

Cingkâradéwå” ngginakakên pandom *transliterasi*.

Pandom *transliterasi* kaginakakên kanggé nggampilakên anggènipun ndamêl *transliterasi teks* “*Sêrat Cingkâradéwå*”. Pandom *transliterasi* ngandharakên panyêrating aksârå carakan sâhå pasanganipun, panyêrating aksârå murdå, panyêrating aksârå swårå, panyêrating sandhangan, panyêrating sandhangan panyigêging wåndå, panyêrating sandhangan wyanjånå, panyêrating tandhå *diakritik* é, è, ê, panyêrating aksârå (o) dipunsêrat dados (å) /taling tarung palsu, panyêrating têmbung dwilinggå, panyêrating aksârå hå ingkang cêthå sâhå hå ingkang ampang, panyêrating têmbung dwipurwå, panyêrating aksârå yå dipunsêrat dados aksârå hå, panyêrating aksârå *konsonan* ingkang kasêrat rangkêp, panyêrating aksârå *kapital*, sâhå panyêrating aksârå (k) dipunsêrat dados (g).

Suntingan teks ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikâ inggih *suntingan teks edisi standar*. Pandom *suntingan* ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikâ ngginakakên tandhå kanggé nggampilakên anggènipun *nyunting teks* “*Sêrat Cingkâradéwå*”. Robson (1994: 25), ugi ngandharakên bilih *suntingan teks diplomatik* dipuntindakakên kanthi cârå maos têmbung-têmbung wontên ing satunggaling *teks*, satêmah sagêd nggambarakên kadospundi kawontênan

utawi *konvensi* wontên ing wêkdal sâhâ papan wontên ing jaman rumiyin.

Robson (1994: 25), ugi ngandharakên bilih *suntingan teks diplomatik* dipuntindakakên kanthi cârâ maos têngbung-têngbung wontên ing satunggaling *teks*, satêmah sagêd nggambarakên kadospundi kawontênan utawi *konvensi* wontên ing wêkdal sâhâ papan wontên ing jaman rumiyin.

Wondéné, *suntingan teks edisi standar* dipuntindakakên kanthi nglêrêsakên sêratan-sêratan ingkang lêpat sâhâ *ketidakajegan* sartâ *ejaan*-ipun dipunjumbuhakên kaliyan paugêran ingkang dipunginakakên. Robson (1988: 20) ugi ngandharaken bilih “*the critical edition of one manuscripts, on the other hand, does much more to help the reader*” ingkang têngêsipun *metode suntingan teks edisi standar* utawi *suntingan teks edisi kritis* langkung nggampilakên pamaos.

Asiling *transliterasi sâhâ suntingan teks* “*Sêrat Cingkârâdêwâ*” kaandharakên kanthi *tabel*. Têtêngbungan ingkang dipun-*sunting* dipunsêrat ing *aparât kritik*. Ancasing katindakakên *aparât kritik* inggih mênikâ kanggé nglêrêsakên *teks* ingkang *korup*, satêmah mbiyantu pamaos anggènipun mangrêtosi isining *teks* “*Sêrat Cingkârâdêwâ*”.

Salajêngipun, kapanggihakên tigâ têngbung ingkang dipun-*sunting* inggih mênikâ têngbung bêngjâ dipun-*sunting* dados

bêngjâ, têngbung kabêngjan dipun-*sunting* dados kabêngjân, têngbung kawidakdan dados kawidagdan.

Saking asiling *transliterasi* kapanggihakên kalih têngbung ingkang nêdahakên *ciri khas* sêrataning *teks* “*Sêrat Cingkârâdêwâ*” inggih mênikâ têngbung calimut sâhâ têngbung sahuwat.

Terjemahan Teks “Sêrat Cingkârâdêwâ”

Terjemahan teks “Sêrat Cingkârâdêwâ” katindakakên kanthi nggantos basaning *teks*, inggih mênikâ saking bâsâ Jawi dados bâsâ Indonesia. *Metode terjemahan* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *metode terjemahan harfiah*, *terjemahan isi* utawi maknâ, sâhâ *terjemahan bebas* ingkang dipungarap kanthi *kontekstual*.

Asiling *terjemahan teks* “*Sêrat Cingkârâdêwâ*” kasêrat kanthi wujud *tabel* ingkang dipunjèrèkakên kaliyan *teks* “*Sêrat Cingkârâdêwâ*” ingkang sampun dipun-*sunting*. Salajêngipun, kapanggihakên satunggal têngbung ingkang dados cathêthan *terjemahan*.

Analisis Nilai-nilai Kepemimpinan

Panalitèn mênikâ ngandharakên *nilai-nilai kepemimpinan* wontên ing salêbêting *teks* “*Sêrat Cingkârâdêwâ*”. *Nilai-nilai kepemimpinan*-ipun mênikâ wontên sêlangkung, inggih kados ing ngandhap mênikâ.

1. Ngabêktos dhumatêng Gusti

Manungså wajib ngibadah dhumatêng Gusti, amargi manungså mênikå *makhluk* ingkang tanpå dâya. Manungså ingkang ibadahipun saé samangké badhé angsal ganjaran saking Gusti sâhå kosok wangsulipun.

2. Ênêng

Ênêng ancasipun inggih supados manungså sagêd njagi hâwå nêpsunipun sâhå pikiranipun namung dhumatêng Gusti Allah kémawon. Manawi manungså mênikå sampun sagêd njagi hâwå nêpsunipun kanthi tumindak ênêng, manungså kasêbut badhé tumindak ingkang saé wontên ing pagêsangan.

3. Êning

Êning dipuntindakakên kanthi lampahan kados tâ tâpå ingkang ancasipun nyucèni ciptå utawi pikiran sâhå manahipun. Tuladhanipun kanthi pasrah dhumatêng Gusti, mêpêr hâwå nêpsu, sâhå sanès-sanèsipun.

4. Émut

Manungså gêsang wontên ing donyå kêdah tansah éling sanadyan manungså kasêbut kawontênanipun sangsârå. Manawi manungså tansah éling, manungså kasêbut badhé nindakakên tumindak saé nalikå gêsangipun.

5. Mituhu dhatêng gurunipun

Murid mênikå kêdah miturut mênåpå ingkang dipunnghendikakên déning gurunipun amargi guru rilå mulang murid kanthi eklas, boten badhé nyuwun mênåpå-

mênåpå dhatêng muridipun. Guru mênikå ugi mulang dhatêng kasaénan sâhå guru botên badhé mulang awon dhatêng muridipun

6. Wêlas asih

Manungså kêdah gadhah raos wêlas asih dhatêng sêsaminipun amargi manungså gêsang wontên ing donyå mênikå botên piyambakan. Manungså gêsang wontên ing donyå mbêtahakên manungså sanèsipun. Kanthi wêlas asih dhatêng manungså sêsaminipun, gêsangipun manungså mênikå badhé ayêm sâhå têntrem.

7. Nrimå

Narima tegesipun pasrah nampi pacoben saking Gusti Allah nanging ugi kanthi usâhå. Manawi manungså sagêd gadhah sipat narimå, manungså kasêbut sagêd tansah ngonjukakên raos sukur dhumatêng Gusti Allah.

8. Rilå

Manungså mênikå manawi angsal pacoban saking Gusti Allah kêdah rilå nampi pacobèn kasêbut. Manawi manungså mênikå nampi pacobèn kanthi rilå, Gusti Allah badhé paring ridhå sâhå ganjaran dhatêng manungså kasêbut.

9. Lêgawå

Manungså manawi dipunparingi pacobèn saking Gusti Inggang Måhå Kuwaos, manungså kêdahipun sagêd lêgawå narimanipun. Manawi manungså mênikå sagêd lêgawå nampi pacobèn saking Gusti,

samangké sagêd angsal ganjaran saking Gusti Inggang Mâhâ Kuwaos.

10. Awas

Manungsâ kêdah sagêd awas utawi waspâdâ dhatêng mênâpâ kemawon inggang badhé dipuntindakakên. Kajawi saking mênikâ, manungsâ ugi kêdah waspâdâ dhatêng pocapan sâhâ solah bâwâ dhiri pribadinipun piyambak. Manawi manungsâ sampun gadhah sipat waspâdâ, manungsâ kasêbut sagêd nguwaosi dhiri pribadinipun piyambak sâhâ sagêd nindakakên tumindak inggang saé.

11. Sabar

Sabar anggènipun nampi pacobèn têngesipun manahipun kiyat nalikâ nampi pacobèn saking Gusti Allah sâhâ nampi inggang dados pèpèsthènipun Gusti. Manungsâ inggang sabar anggènipun nampi pacobèn, piyambakipun pitados bilih pacobèn saking Gusti mênikâ wontên *hikmah*-ipun.

12. Tâtâ

Manungsâ mênikâ kêdah gadhah sipat tâtâ, sanajan manungsâ mênikâ satunggaling nâtâ. Kanthi sipat titi, sadâyâ tumindakipun manungsâ mênikâ mawi paugêran saéngga sagêd nuwuhakên tumindak-tumindak inggang saé.

13. Titi

Manungsâ utawi mênikâ kêdah gadhah sipat titi. Titi têngesipun taliti utawi

ngatos-atos ngantos botên wontên inggang cicir, taliti sangêt anggènipun mriksâ.

14. Têtêg

Manungsâ gesang wontên ing donyâ mênikâ tamtunipun naté ngraosakên sakiting manah. Amargi saking mênikâ manungsâ mênikâ kêdah gadhah sipat têtêg. Manawi manungsâ mênikâ sampun gadhah sipat têtêg tamtunipun manungsâ kasêbut sagêd kiyat ngadhêpi sakiting manah kasêbut.

15. Ngatos-atos

Nalikâ srawung kaliyan tiyang sanès kêdah ngatos-atos anggènipun micârâ supados botên damêl sakiting manah tiyang sanès. Manawi manungsâ sagêd tumindak ngatos-atos, samangké badhé rukun kaliyan tiyang sanèsipun.

16. Tâpâ brâtâ

Tâpâ brâtâ dipunlampahi kanthi gangsal prakawis, inggih mênikâ kanthi ngirangi dhahar, nyudâ saré, ngawisi sanggâma, ngampêt tâpâ ngandikâ, sâhâ kanthi angicalakên dukâ-ciptâ.

17. Têmên

Manungsâ langkung-langkung satunggaling nâtâ mênikâ gadhah sipat têtêmên. Manawi manungsâ sampun gadhah sipat têtêmên anggènipun nindakakên sadâyâ padamêlan sâhâ nampi pacobèn, asilipun mênikâ badhé saé.

18. Bêtah ngangkah

Manungsâ langkung-langkung satunggaling nâtâ mênikâ kêdah gadhah sipat bêtah ngangkah. Bêtah ngangkah

inggih mênikå kiyat anggènipun nampi pacobèn.

19. Lêmbah manah

Lêmbah manah inggih sami kaliyan andhap asor. Lêmbah manah dipuntindakakên kanthi tumindak botên gumêdhé kaliyan manungså sanèsipun.

20. Ngandêl

Ngandêl inggih mênikå pracâyå. Manawi manungså kénging kuciwaning manah, manungså mênikå kêdah gadhah sipat ngandêl bilih kuciwaning manah mênikå namung pacobèn saking Gusti.

21. Kumandêl

Kumandêl inggih mênikå sagêd dipunpracâyå. Manungså kêdah gadhah sipat sagêd dipunpracâyå supados manungså kasêbut dipunrêmêni tiyang sanès.

22. Tabêri

Tabêri anggènipun nindakakên pandamêl saé mênikå têngsipun inggih kanthi srêgêp sårå ajêg nindakakên pandamêl saé. Manawi manungså sampun sagêd tabêri anggènipun nindakakên pandamel saé, manungså kasêbut badhé ajrih manawi badhé tumindak awon.

23. Kêndêl analångså

Manungså langkung-langkung satunggaling nåtå mênikå kêdah sagêd kêndêl analångså. Kêndêl analångså dipuntindakakên kanthi kiyat anggènipun nindakakên gêsang sanajan gêsangipun mênikå sangsårå.

24. Nindakakên lampahing badan

Lampahing badan ing salêbêting teks “Sêrat Cingårådewå” mênikå wontên pitung prakawis, inggih mênikå tapaning nétrå, tapaning karnå, tapaning grånå, lésan, ngastå, dakar, sårå suku.

25. Mangrêtos ancasipun gêsang.

Manungså utawi nåtå manawi mangretos ancasipun gêsang mênikå badhé tumindak ingkang saé. Ancasipun gêsang manungså ing salêbêting teks “Sêrat Cingårådewå” wontên pitung prakawis.

DUDUTAN

Naskah Sêrat Cingårådewå dipungarap kanthi lampahing panalitèn *filologi* inggih mênikå *inventarisasi naskah*, *deskripsi naskah sårå teks*, *transkripsi teks*, *transliterasi teks*, *suntingan teks*, *terjemahan teks*, sårå *analisis isining teks*.

Adhêdhasar asiling panalitèn sårå pangrêmbaging isining teks, *nilai-nilai kepemimpinan* ing salêbêting teks “Sêrat Cingårådewå” wontên sêlangkung inggih mênikå ngabêktos dhumatêng Gusti, ênêng, êning, émut, mituhu dhatêng gurunipun, wêlas asih dhatêng sêaminipun, nrimå, rilå, lêngåwå, awas, sabar, tåtå, titi, têtêg, ngatos-atos, nindakakên tåpå bråtå kanthi angirangi dhahar, anyudå saré, angawisånå sanggamå, angampêt tåpå ngandikå sårå angicalakên dukå-ciptå.

Sasanèsipun mênikå wontên ugi *nilai-nilai kepemimpinan* sanès inggih mênikå kêdah gadhah sipat têmên, bêtah

ngangkah, lêmbeh manah, ngandêl, kumandêl, tabêri, kêndêl analangsâ, nindakakên lampahing badan inggih kanthi tapaning nétrâ, tapaning karnâ, tapaning grânâ, tapaning lésan, tapaning ngastâ, tapaning dakar, sâhâ tapaning suku. *Nilai-nilai kepemimpinan* ingkang pungkasan inggih mênikâ mangrêtos ancasipun gêsang. Ancasipun gêsang manungsâ inggih mênikâ kasuran, kagunan, kabêgyan, kabrayan kasigihan, kayuswan sâhâ kawidagdan.

Implikasi

Adhêdhasar asiling panalitèn sâhâ pangrêmbaging ing *teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*” ingkang sampun kaandharakên, tamtu wontên *implikasi*-nipun. *Implikasi* panalitèn mênikâ tumrap *lingkungan perguruan tinggi* mliginipun ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, lampahing panalitèn *filologi* ingkang sampun kalampahan sagêdâ dados kawruh anggènipun ngêcakakên ngèlmi *filologi* kanggé naliti *naskah* Jawi sanèsipun.

Wondéné *implikasi* sanèsipun tumrap masarakat umum, isining *teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*” ingkang ngêwrat bab *nilai-nilai kepemimpinan* supados sagêd dados tambahing sêsêrêpan sâhâ pitêdah kados tâ sagêd narimâ pêpêsthèn saking Gusti Allah, sagêd sabar, rilâ, sâhâ lêngawâ nampi pacobèn saking Gusti, minangkâ manungsâ kêdah gadhah sipat tâtâ, titi, têtêg, ngatos-atos, nindakakên tâpâ brâtâ kanthi angirangi dhahar, anyudâ saré, angawisânâ sanggâmâ,

angampêt tâpâ ngandikâ sâhâ angicalakên dukâ-ciptâ supados gêsangipun sagêd katâtâ kanthi saé, sâhâ sanès-sanèsipun tumrap masakarat umum. Kajawi saking mênikâ supados sagêd dipuncakakên kanggé nglampahi pagêsangan ing alam donyâ.

PAMRAYOGI

Adhêdhasar panalitèn *teks* “*Sêrat Cingkarâdewâ*” ingkang sampun katindakakên tamtu wontên pamrayoginipun. Wondéné pamrayoginipun inggih mênikâ panalitèn *naskah-naskah* kinâ mliginipun *naskah* Jawi taksih prêlu dipuntaliti kanggé nglêstantunakên *naskah* mênikâ. Kajawi saking mênikâ piwulang mênâpâ déné sêsêrêpan ingkang wontên ing salêbêtipun *naskah* Jawi, ingkang taksih murakabi ing jaman samênikâ.

KAPUSTAKAN

- Baroroh-Baried, Siti, dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Darusuprpta, dkk. 1996. *Pedoman Penulisan Aksara Jawa*. Yogyakarta: Yayasan Pustaka Nusantara.
- Fathurahman, Oman. 2015. *Filologi Indonesia: Teori dan Metode*. Jakarta: Kharisma Putra Utama.
- Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.
- Mulyani, Hesti. 2014. *Teori dan Metode Pengkajian Filologi*. Yogyakarta: Astungkära Media.
- Robson, S.O. 1994. *Prinsip-prinsip Filologi Indonesia*. Jakarta: RUL.

- Robson, Stuart. 1988. *Principles of Indonesian Philology*. Holland: Foris Publications.
- Surono. 1983. "Pelestarian Naskah Lama dan Penyebarannya". Paper persyaratan ujian mata kuliah Metode Kritik Teks.
- Suryani NS, Elis. 2012. *Filologi*. Bogor: Penerbit Ghalia Indonesia.
- Sunindhia, Ninik Widiyanti. *Kepemimpinan dalam Masyarakat Modern*. 1993. Jakarta: PT Rineka Cipta.